

III HACIALILI ORTA ƏSR YAŞAYIŞ YERİNDƏN AŞKARLANMIŞ TƏNDİRLƏR (etnoarxeoloji tədqiqat)

Şamil NƏCƏFOV,

*AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya
İnstitutunun aparıcı elmi işçisi,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru,
shamil_necefov@mail.ru*

Gülnarə HACIYEVA,

*AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun
“Etnoarxeologiya” şöbəsinin kiçik elmi işçisi,
gulnarə_hacı@mail.ru*

AÇAR SÖZLƏR: *Hacialılı, arxeoloji qazıntı, yaşayış yeri, təndir, qazıntı sahəsi,
keramika məmulatı.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Гаджыялылы, археологические раскопки, поселение,
тендир, раскопный участок, керамические изделия.*

KEY WORDS: *Hajialili, archaeological excavations, settlement, ovens, fossil areas,
ceramic products.*

Üçüncü Hacialılı yaşayış yeri dəniz səviyyəsindən 208 m hündürlükdə, Samux rayonunun Hacialılı kəndindən təxminən 500–600 m cənub-qərbdə, Samux-Hacialılı şossesinin sol tərəfində yerləşir. Yaşayış yeri hər tərəfdən əkin sahələri ilə əhatə olunmuşdur. Abidədən təxminən 2,5 km cənub-qərbdə zolaq şəklində seyrək meşəlik var [1, s. 5].

Bu ərazidə 2005, 2015-ci illərdə Cənubi Qafqaz Boru kəmərinin (CQBK) və Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin Genişləndirilməsi (CQBKG) layihəsinin inşası ilə əlaqədar tikinti işlərindən əvvəl arxeoloji qazıntılar aparılmışdır.

Üçüncü Hacialılı yaşayış yeri Cənubi Qafqaz Boru kəməri üçün xəndək qazılması prosesində, mədəni təbəqənin kəsilməsi nəticəsində aşkarlanmış və 2005-ci ildə qeydə alınaraq CQBK dəhlizində arxeoloji qazıntılarla tədqiq olunan abidələr sırasına daxil edilmişdir. CQBK xəttinin 302 km-də yerləşən III Hacialılı yaşayış yerinin şimalında və mərkəzində hər biri 125 m² olmaqla iki sahədə arxeoloji qazıntı aparılmış, ümumilikdə 250 m² sahə tədqiq edilmişdir [1, s. 4]. Mədəni təbəqə yatımının üfüqi izlənilməsinə və qeydiyyatını asanlaşdırmaq, üzə çıxarılan tikili qalıqlarının, məişət qurğularının, eləcə də tapıntıların planda dəqiq qrafik təsvirinin verilməsi üçün qazıntı sahələri 5x5 m ölçüdə kvadratlara bölünmüşdür. Qazıntıya başlamazdan əvvəl kvadratların səthin quruluşu dəqiqləşdirilmiş, nisbi hündürlüklər müəyyənləşdirilmiş və

reper təyin edilmişdir.

Yaşayış yerindən tapılmış maddi mədəniyyət qalıqları içərisində orta əsr təndirləri xüsusilə diqqət çəkir. Hacıalılı kəndinin orta əsr sakinlərinin məişətində və təsərrüfat həyatında çörək bişirmənin yüksək inkişaf etdiyini göstərən maddi dəlillər içində bu təndirlər birinci yer tutur.

Mədəni təbəqə yatımı ilə ilk tanışlıq CQBK üçün qazılmış xəndək divarının 80 metr məsafədə müşahidəsi ilə başlanılmışdır. Müşahidə əsasında məlum olmuşdur ki, mədəni təbəqə yatımının 25 sm qalınlıqda olan üst qatı maddi mədəniyyət qalıqları ilə zəngin deyil. Mədəni təbəqənin kömür, kül qatları, saxsı qab qırıqları, heyvan və quş sümükləri ilə zəngin yatımı 30 sm-dən başlayır və 1,2-1,3 m dərinliyə qədər davam edir. Xəndək kəsiyində iki təndir, ocaq və təsərrüfat küpü tədqiq edilmişdir [1, s. 5]. Təndirlərdən birinin (1 saylı) şərqi divarı xəndək qazılarkən kəsilmişdir. Onun diametri dibində 41 sm, ən gen yerində 43 sm, yuxarı tərəfində 32 sm-dir. Salamət qalmış divarlarının hündürlüyü 40 sm-ə çatır. Divarları kövrək olub, 3-4 sm qalınlıqdadır. Təndirin dibində kömür və kül müşahidə olunmuşdur.

Digər təndirin (2 saylı) üst tərəfi uçmuşdur. Kəsikdə çələkvari formada olan təndirin dibində diametri 86 sm, gövdəsinin ən gen yerində 91 sm olmuşdur. Salamət qalmış divarlarının hündürlüyü 28 sm, qalınlığı 3-4 sm-dir. Divarın içəri tərəfindən daraqvari alətlə cızma naxış salınmışdır.

Boru kəməri üçün qazılmış xəndəyin müşahidəsi yaşayış yerinin mədəni təbəqə yatımı haqqında ilkin informasiya əldə etməyə imkan verir.

Birinci qazıntı sahəsi yaşayış yerinin şimalında yerləşir.

3 saylı kvadratın cənub küncündə diametri 60 sm-ə çatan, qalınlığı 27 sm olan kül qarışıq qat qeydə alınmışdır. Ondan 30 sm şərqdə 55 sm dərinlikdə təndir qalığı (3 saylı) aşkarlanmışdır [1, s. 6].

CQBK marşrutu dəhlizində I qazıntı sahəsinin şimaldan görünüşü

4 saylı kvadratdan isə 4 saylı təndirin qalıqları tapılmışdır. Onun diametri 46-50 sm, salamət qalmış divarlarının hündürlüyü 32-43 sm-dir. Aşkarlanma zamanı təndirin divarları uçub, içərisi yumşaq, tünd rəngli torpaqla dolmuşdur. Təndir qalıqları 1 saylı kvadratın divarında da müəyyənləşdirilmişdir (5 saylı). Qazıntı işləri başa çatdıqdan sonra burada aparılan tədqiqatlar nəticəsində daha iki təndir qalığı üzə çıxmışdır.

3 sayılı kvadratda mədəni təbəqə 3-cü təpkeşdə tünd kül qatlarının çox olduğu yatımla səciyyələnir. Kvadratın şimal tərəfində, 60 sm dərinlikdə biri digərindən 30 sm aralı olmaqla 2 təndir aşkarlanmışdır. Təndirlərdən birinin – 6 sayılı təndirin diametri ağzında 41 sm, dibində 51-52 sm olmuşdur. Salamat qalmış divarlarının hündürlüyü 46 sm, qalınlığı 3, 3,5 sm-dir. Divarına içəridən cızma üsulu ilə nizamsız, cüt şaquli xətlər salınmışdır [1, s. 7].

CQBK marşrutu dəhlizində II qazıntı sahəsi. Cənubdan görünüş

Oval formada olan 7 sayılı təndirin qərb divarı uçmuşdur. Oturacağıın diametri 40 sm, salamat qalmış divarlarının ən yüksək yerdə hündürlüyü 27 sm, qalınlığı 3 sm-dir. Təndirlərdən cənubda, qalınlığı 15 sm-ə çatan kül, yanmış torpaq, kömür qatı qeydə alınmışdır. Kül qatının cənub – şərqində küp və sərnic parçalarının topası aşkarlanmışdır.

3 sayılı kvadratda beşinci təpkeşdə 83-91 sm dərinliklərdə beş təndir aşkar edilmişdir. 8 sayılı təndir 83 sm dərinlikdə üzə çıxarılmışdır. Təndirin dibinin diametri 43 sm, ağzının ki, 30 sm-dir. Divarlarının hündürlüyü 39 sm, qalınlığı 4 sm-dir, içəridən şaquli cızma xətlərlə naxışlanmışdır. 87 sm dərinlikdə üzə çıxarılan 9 sayılı təndir 8 sayılı təndirdən cənubda yerləşmişdir. Diametri dibində 60 sm, ağzında 51 sm, divarlarının hündürlüyü isə 51 sm-dir. Təndir tərkibində quş və heyvan sümükləri, şirli duzqabı, şirsiz saxsı bardaq və küpə qırıqları olan kül qarışıq, narın torpaqla dolu idi [1, s. 7].

10 sayılı təndir 91 sm dərinlikdə aşkarlanmışdır. Kiçik ölçülü olub, diametri dibində 35 sm, ağzında 28 sm, divarlarının hündürlüyü isə 31 sm-dir. Təndirin divarları cızma, çəp xətlərlə bəzədilmişdir.

CQBK marşrutu dəhlizi. II qazıntı sahəsi. Şimaldan görünüş

3 sayılı kvadratın qərb küncündə 88 sm dərinlikdə 11 sayılı təndirin qalığı aşkarlanmışdır. Təndirin dibinin diametri 51 sm, salamat qalmış divarlarının hündürlüyü 18 sm-dir. İçərisi tərkibində təndir divarlarının qırıqları, saxsı qab qırıqları, heyvan və quş sümükləri olan narın toz halında torpaqla dolmuşdur.

Araşdırma zamanı 8 sayılı təndirdən qərbdə yalnız qərb divarı salamat qalmış təndir qalığı (12 sayılı) üzə çıxarılmışdır. 13 sayılı təndir isə 9 sayılı təndirdən qərbdə aşkarlanmışdır. Onun dibində diametri 46 sm, ağzında 33 sm, salamat qalmış divarlarının hündürlüyü 30 sm-ə çatır. Təndir tərkibində heyvan və quş sümükləri olan kül qarışıq torpaqla dolmuşdur. Təndirdən bir şirli piyalə qırığı da tapılmışdır.

CQBK marşrutu dəhlizi, I qazıntı sahəsi. Cizma naxışlı təndirlər

Araşdırmalara əsasən, 3 sayılı kvadrat təndirxana olub. Onun qalıqlarının uzunluğu 5 m, eni isə 3, 5 m-dən artıqdır. Şərq-qərb istiqamətində uzanır və qismən 2 sayılı kvadrata keçib onun şimal-qərb küncünü əhatə edir. Qeyd etmək lazımdır ki, qazıntı zamanı 65 – 90 sm dərinlikdə təndirxanada bir neçə suvaq və yanmış gil qatı qeydə alınmışdır. 4 sayılı təndirin yanında döşəməyə basdırılmış, çörəkbişirmə prosesində istifadə olunan küpənin aşağı hissəsi aşkarlanıb. 3 sayılı kvadratın qərb tərəfində suvağın kənarında diametri 30 sm olan dirək çuxuru üzə çıxarılıb. Dirək çuxurunun aşkarlanması, eləcə də döşəmə suvağının üzərindəki yanmış kömür parçaları qatı təndirxananın ağac konstruksiyalı tikiliyə malik olduğunu düşünməyə əsas verir.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, daha iki təndir qalığı 1 sayılı kvadratın şərq divarında aşkarlanmış, qazıntı sahəsi bayıra genişləndirilərək onlar da tədqiq edilmişdir. 14 sayılı təndirin yarısı qalmışdır. Qalaq əsasında onun diametrinin 46 sm olduğunu müəyyənləşdirilmişdir. Təndirin salamat qalmış divarlarının hündürlüyü 23 sm-ə çatır.

II qazıntı sahəsində mədəni təbəqə yatımı xarakter etibarilə I təbəqədəki ilə eyniyyət təşkil edir. Burada da mədəni təbəqədə kürə, ocaq, təndir qalıqları, quyular aşkarlanıb təmizlənmişdir. I qazıntı sahəsində olduğu kimi II qazıntı sahəsində də çoxlu təndir qalıqları üzə çıxarılmışdır. Xüsusilə 2 sayılı kvadratda qazıntı divarı yaxınlığında təndir qalıqları sıx yerləşmişdir. Bu təndir qalıqlarını tam üzə çıxarmaq üçün qazıntı sahəsi bir qədər bayıra genişləndirilmişdir. Nəticədə məlum olmuşdur ki, təxminən 5 m² sahədə yeddi təndir mövcuddur. Təndirlərdən üçü bir-

birinə bitişik, digər üçü isə biri digərini kəsmişdir. Təndirlərin biri digərini kəsməsi nəticəsində həmin təndirlərin şimal divarı tam dağılmışdır. Bu təndirlərin yanında daha bir təndir qalığı təmizlənmişdir. Görünür, yeddi təndirin kiçik bir sahədə aşkarlanması təsadüfi olmayıb burada vaxtilə təndirxananın fəaliyyət göstərməsinin maddi əksidir [1, s. 9].

CQBK marşrutu dəhlizi, II qazıntı sahəsi. Təndirxana

2 sayılı kvadratın mərkəz və şimal tərəfində də təndir qalığı aşkarlanıb təmizlənmişdir. Üç təndir qalığı isə üç sayılı kvadratda üzə çıxarılmışdır. Təndirlər planda düzgün olmayan dairə formasında olub, kəsirdə aşağıya doğru genişlənən konus şəklindədir. Təndirlərin içərisi yumşaq, tərkibində saxsı parçaları, heyvan və quş sümükləri olan kül qarışıq torpaqla dolmuşdur.

2015-ci ildə CQBKG (SCPX) boru marşrutunun çəkilişi zamanı (boru dəhlizinin 280-cı km-də) III Hacıalılı orta əsr yaşayış yerindən daha 7 təndir aşkarlanaraq qazılmış, say ardıcılığı ilə nömrələnmişdir [2, s. 1].

CQBKG marşrutu dəhlizi, 1 sayılı təndir

1 sayılı təndir. 10-cu kvadratın 11-ci kvadratla kəsişməsində, 10-cu kvadratın şimal və 11-ci kvadratın cənub divarının yanından kənar badları tamamilə dağılmış, kiçik həcmli yarımdağılmış təndir tapılmışdır. Divarının qalınlığı 8-10 sm, dərinliyi 60 sm, diametri isə 48 sm-dir. Onun az hissəsi daxilə, qalan hissəsi isə xaricə dağılmışdır. Təndirin yanından qara rəngli, şəvə tipli, üzəri işləməli muncuq və xeyli sayda gil qab fraqmentləri – qazan, küpə, dopu, boşqab və nəlbəki tipli nümunələr tapılmışdır. Yer səthindən təxminən 75 sm dərinlikdə aşkar edilən təndirin ağzında diametri 50 sm, dibində isə 60 sm-dir.

10-cu və 11-ci kvadratların kəsişməsində 2 saylı təndir tapılmışdır. Ölçüsü və həcmi kiçik olan, nazik divarlı təndirin xeyli hissəsi dağılmışdır. Gil badlar çox qarışıq olduğundan ehtimal ki, tez dağıntıya uğramışdır. Kvadratın şimal-şərq tərəfində 45 sm dərinlikdən aşkarlanan təndirin ağzının diametri 60 sm, dərinliyi 70 sm, içəridən gövdənin diametri isə 71 sm-dir. Təndirin divarının qalınlığı 5 sm-dir. Onun şərq tərəfində çay daşlarından ibarət hörgü var ki, bu çörək bişirmə zamanı müxtəlif əşyaların o cümlədən xəmirin, bişmiş çörəyin və çörəkbişirmədə istifadə olunan vasitələrin qoyulması üçün nəzərdə tutulduğu güman edilir. Təndirə bitişik çay daşlarından ibarət bu tikilinin eni 70 sm, uzunluğu 21 sm-dir. Tikilinin salamat qalan hissəsinin hündürlüyü 40 sm-dir.

CQBKG marşrutu dəhlizi. 2 saylı təndirin xaricdən və daxildən görünüşü

1-ci təndirin yanından 2 ədəd kiçik ölçülü təndir də tapılmışdır. Onlardan biri ona bitişik, yarımdağılmış vəziyyətdə olan 3 saylı təndirdir. Təndirin bir divarının tərəfi qalmışdır. Ağzının diametri 35 sm, dərinliyi 20 sm, divarının qalınlığı isə 10 sm-dir. Divarının bir tərəfinə iri küp qırığı yapışdırılmışdır. Küp qırığının forması eynilə təndirin divarı kimi mailidir. Təndir 1 saylı təndirə bitişik olub, ondan şimal tərəfdədir. İçərisindən xeyli sayda küllü torpaq və kömür parçaları tapılmışdır. Təndirin içərisi yaxşı suvanıb və gillə şirlənmişdir. İçindəki şir və suvaq qatının qalınlığı təxminən 4-5 sm-dir. Şir və ya suvaq qatının üstündən çarpaz və əyri maili xətlərlə cızmalar çəkilmişdir [2, s. 2]. Bu cızmalar ehtimal ki, təndirin içinə yapılmış çörəyin təndirin divarına yaxşı yapışması üçün nəzərdə tutulmuşdur. 1 və 3 saylı təndirlərin hər ikisinin içindən keramika qalıqları da tapılmışdır.

3 saylı təndirin yanından 10-12 sm aralıda, şimalda daha bir kiçik həcmli 4 saylı təndir aşkarlanmışdır. Onun dərinliyi 17 sm, diametri 30 sm, divarının qalınlığı 5 sm-dir. Bu təndir də yarımdağılmış vəziyyətdədir. Onun yalnız cənub divarı salamat qalmışdır. Həm 1, həm 3 həm də 4 saylı təndirlərin içərisi yaxşı suvanmışdır. Gil suvaq üstündən cızmalar və halqavari dairəvi cızmalar çəkilmişdir. Təndirin yanından çörəyin çıxarılması üçün istifadə edilən dəmir ərsinin parçaları tapılmışdır.

Dərinliyi 30 sm, divarının qalınlığı 7 sm olan 5 saylı təndir 11-ci kvadratın şimal divarı yanında aşkar edilmişdir. Ağız diametri xaricdən 45 sm, daxildən isə 35 sm-dir. Təndirin içindən az sayda keramika qalıqları və xırdabuynuzlu heyvana məxsus sümüklər tapılmışdır [2, s. 2].

Dibində təxminən 5 sm qalınlığında kül qatı izlərinə rast gəlinmişdir. Bu təndir 2 saylı təndirin yanında, ondan şimal-qərbə doğru 55 sm aralı yerləşir. Bu təndir də yarımdağılmış vəziyyətdə olub. Qalan hissəsinin hündürlüyü 35 sm idi.

13-cü kvadratın 1 metr dərinliyində, cənub-şərq küncündən sayca 6-cı təndir aşkar edilmişdir. Digərlərinə nisbətən iri həcmli olan bu təndirin divarları nazik olub, çox yaxşı qalmışdır. Cənub divarından 72 sm, şərq divarından 52 sm aralı olan təndirin divarlarının qalınlığı 3 sm, ağız diametri 75 sm, gövdəsinin diametri 85 sm, dib hissədə diametri 90 sm, hündürlüyü isə 70 sm-dir. Təndirin daxili divarı ağız hissəsindən dibinə qədər, diameter boyunca təqribən dərinlikləri 0,4 sm-ə çatan 4, 6 və ya 7 ədəd dairəvi cızma xətlər çəkilmişdir. Bu cızmalar çarpaz kvadrat tor şəkilini təşkil edir. Təndirin bir hissəsi materialda qazılmış və divarları yaxşı suvanmışdır. Təxminən 20 sm-lik yuxarı hissəsi isə yer səthində qurulmuş və gil badlarla hörülmüşdür. Təndirin küllü torpaq, kömür qalıqları ilə əhatələnmiş ətrafından xeyli sayda keramika nümunələri və bir ədəd ağzı yastı formalı dəmir ərsin parçası tapılmışdır. Tapılmış keramika nümunələri içərisində şirli qab fraqmentləri üstünlük təşkil edir [2, s. 2]. Aşkarlanan ərsin qalıqı 2 saylı təndirin yaxınlığından da tapılmışdır. Güman ki, bu ərsinlərdən külü qarışdırmaq və közü yaymaq üçün və yaxud təndir yapılan çörəyi qaşayıb götürmək üçün istifadə olunmuşdur.

CQBKG marşrutu dəhlizi. 6 saylı təndirin xaricdən və daxildən görünüşü

15-ci kvadratın cənub divarı yanında 1 m məsafədə 7 saylı təndir aşkarlanmışdır. Bu təndirin gövdədən yuxarı hissəsi dağılmış, aşağı hissəsi isə sağ qalmışdır. Salamat qalan hissədən məlum olur ki, bu təndirin diametri böyük olmuşdur. Belə ki, $h=90$ sm, divarının qalınlığı 7 sm, ağız $d=80$ sm, dibinin diametri $=70$ sm olub. Təndirin içərisindən iri həcmli təsərrüfat küpünün bütöv ağız hissəsi tapılmışdır. Küpün ağız diametri 30 sm olub qalın divarlı olmuşdur (1,8 sm). Küpün qalan hissələri isə təndirin yanından tapılmışdır. Bu ətrafdan xeyli sayda gil qablara məxsus fraqmentlər, şüşə bilərziklər aşkar edilmişdir.

III Hacıalılı yaşayış yerindən aşkar edilmiş təndirlərin bəzilərində badlar daxildən elə suvanmışdır ki, onların birləşməsi hiss olunmur. Bəzilərində isə bu suvaq tamamilə tökülmüşdür. Təndirin divarları ilə yanaşı onun döşəməsi də suvanmışdır [2, s. 2]. Suvaq materialı kimi isə saman və ya ot qatılmış gil və yaxud palçıqdan istifadə edilmişdir. Təndirlərin əksəriyyətinin

divarları və döşəmələri təmiz gil materialı ilə suvanmış və dövrümüzədək gəlib çatmışdır.

Bütün təndirlərin divarları mərkəzdə genişləyir və oturacağa doğru nisbətən daralır. Təndirlərin bəzilərinin içəri divarında ziqzaqvari cızma xətlər var.

Bu əlamətləri Hacıalılı təndirlərinin müasir dövr təndirləri ilə eyniyyət təşkil etməsini göstərir. Bu oxşarlıq həm hazırlanma texnologiyasına, həm də istifadə qaydasında özünü göstərir.

Göründüyü kimi, orta əsr yaşayış yerindən həcmcə ən böyük, həm də kiçik təndirlərə rast gəlinmişdir. Bu tip təndirlərə Bakıda İçərişəhərdə və Naxçıvanda Xaraba şəhərdə də təsadüf olunur [3, s. 74]. Qeyd etmək lazımdır ki, Hacıalılı ərazisi üçün, o cümlədən Gəncə-Şəmkir zonası üçün səciyəvi olan belə təndirlər ənənəvidir [4, s. 371-372]. Təndirlər, Hacıalılı kəndinin orta əsr sakinlərinin məişətində və təsərrüfat həyatında çörək bişirmənin yüksək inkişaf etdiyini göstərən vacib maddi dəlillər hesab olunur.

Aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı təndirlərə daha çox qrup halında rast gəlinir. Bu da təsadüfi hesab olunmamalıdır. Təndir müqəddəs sayıldığından onu uçurmaq və dağıtmaq olmazdı və sıradan çıxan təndirin yaxınlığında yenisi qurulurdu. Təndirlərin döymə, badlı və kərpic növləri məlumdur [5, s. 56]. Təndirlərin divarları bayır tərəfdən qalınlığı 20 sm-ə çatan, tərkibində bişmiş kərpic, saxsı qırıqları, kömür parçaları olan qat ilə əhatə olunaraq üzərinə palçıqla suvaq çəkilmişdir. İçərişəhərdə tədqiq edilən təndirlərdən birində təndirin divarı ilə mühafizəedici qat arasında toz halına salınmış kömür qatının olması qeydə alınmışdır [3, s. 54]. Bəzi təndirlərin divarına içəri tərəfdən cızma xətlərdən, nöqtə və ya batıqlar düzümündən ibarət bəzək salınmışdır. Belə təndirlər İçərişəhərdən [3, s. 54], Daşbulaq [4, s. 370-372], Bitdildən [6] və Salmanbulağı [7, s. 15] kimi orta əsr kənd tipli yaşayış yerlərindən məlumdur.

Hacıalılı orta əsr yaşayış yerində arxeoloji qazıntılar zamanı sənətkarlar və çörəkbişirənlər məhəlləsinin aşkar olunması bu yaşayış yerinin aqrar xarakterindən xəbər verir. Etnoqrafik müşahidə və arxeoloji qazıntılar nəticəsində əldə edilən faktlardan bəlli olur ki, Hacıalılı əhalisinin orta əsrlərdə özünəməxsus əkinçilik mədəniyyəti olmuşdur.

Aşkar edilmiş təsərrüfat quyularının və təndirlərin say çoxluğu, eyni zamanda kənd əhalisinin sayı haqqında da müəyyən fikir söyləməyə imkan yaradır.

ƏDƏBİYYAT

1. Dostiyev T.M., Məmmədov A.M. BTC marşrutunun 302-ci km-də III Hacıalılı yaşayış yerində aparılmış arxeoloji qazıntıların elmi hesabatı. Bakı: 2008, 48 s.
2. Nəcəfov Ş.N. SCPX infrastruktur layihəsi ilə bağlı kəmərlər marşrutunun 280-ci km-də III Hacıalılı orta əsr yaşayış yerində aparılmış arxeoloji tədqiqatlar haqqında qısa elmi arayış. Bakı: 2015, 2 s.
3. Исмизаде О.Ш., Ибрагимов Ф.А. О средневековых тендирах из раскопок в городе Баку // Изв. Ан. Аз. ССР (сер. истории, философии и права), 1974, № 2.
4. Hüseynov M.M., Nəcəfov Ş.N. Daşbulaq orta əsr yaşayış yerindən aşkar edilmiş təsərrüfat quyuları və təndirlər haqqında // Xəbərlər – ADPU (humanitar elmlər seriyası), dekabr, № 4, 2006, s. 368-373.
5. Əhmədova V.A. Azərbaycan təndirləri // Azərb. SSR EA-nın Xəbərləri (tarix, fəlsəfə və hüquq seriyası), 1984, №1, s. 51-84.
6. Кесаманлы Г.П., Джафаров Г.Ф. Раскопки на селении Битдили // АЭИА (1976 г.). Баку: 1979.
7. Dostiyev T.M. Salmanbulağı yaşayış yerində aşkar edilmiş təndirlər haqqında // Azərbaycan tarixi problemlərinin gənc tədqiqatçılarının III Respublika elmi konfransının məruzələr məcmuəsi. Bakı: 1995.

Шамиль Наджафов, Гюльнара Гаджиева
**ТЕНДИРЫ, ОБНАРУЖЕННЫЕ НА СРЕДНЕВЕКОВОМ
 ПОСЕЛЕНИИ ГАДЖЫАЛЫЛЫ III**

РЕЗЮМЕ

Поселение Гаджыалылы III находится на высоте 210 м от уровня моря, около 500-600 метров к юго-западу от села Гаджыалылы Самухского района, на левой стороне шоссе Самух-Гаджыалылы. Около 450-500 метров в стороне, на правой стороне от шоссе расположены поселения Гаджыалылы I и II, относящиеся соответственно к античному и средневековому периоду

Археологические раскопки на поселении проводились в апреле 2015 года. Очень большой интерес вызывают тендиры, обнаруженные в культурном слое. На раскопчаном участке обнаружены 7 тендиров. Тендиры хорошо сложены и сформированы из глины. По объему они разные. Некоторые из них сооружены в культурных слоях и большая их часть сохранилась. Диаметр их корпусов достигает иногда 100-120 см, что указывает на использовании их большим семейным объединением. Все тендиры отмучены из глины и

разделены на уровни со средней толщиной. В составе глины имеются смеси соломы или же травы, овечьей или козьей шерсти. Тендиры поселения изготовлены из огнеупорной глины и хорошо обожжены. У некоторых тендиров обнаружены поддувала. Поддувала предназначены для прохождения воздуха с целью урегулирования температуры огня. Внутри тендиров найдены многочисленные керамические изделия и железные скребки для теста.

Основываясь на типологический анализ археологических образцов поселение Гаджыалылы III можно отнести к IX–XI векам. В отмеченный период здесь существовало поселение сельского типа.

Shamil Najafov, Gulnara Hajiyeva

THE CLAY DISCOVERED IN THE MEDIEVAL SETTLEMENT OF HAJIALILI III

SUMMARY

The residential place Hajialili III is located 210 m above sea level, about 500-600 meters south-west from the village of Hajialili in Samukh region, on the left side of the Samukh-Hajialili highway. The residential place is surrounded by sowing areas. Approximately 450-600 meters aside, on the right side of the highway there were located the settlements of Hajialili I and Hajialili corresponding respectively to the ancient and medieval period.

Archaeological excavations in the settlement were carried out in April 2015. Ovens rouse interest in the cultural layer. 7 ovens were found at the excavation sites. The ovens were built and well-shaped with clay hoops. In terms of volume the ovens are different. Some of them are built in cultural layers and most of them are preserved.

The diameter of their bodies reaches sometimes 100-120 cm. All tenders are tortured out of clay and divided into levels with an average thickness. The settlement tends are made of refractory clay and well burned. Some tenders have an ashtail. The pits are intended for air passage in order to regulate the temperature of the fire. Numerous ceramic products and iron scrapers for dough are found inside the tenders.

Based on the typological analysis of archaeological samples, the settlement Hajialili III can be attributed to the IX-XI centuries. In the mentioned period, there was a rural settlement.